

Khayyam in the Spanish-speaking world

Najmeh Shobeiri

1. Associate Professor of Spanish Language and Literature, Faculty of Foreign Languages and Literature - University of Tehran. Tehran. Iran. Email: nshobeiri@ut.ac.ir

---

Article Info

Article type:

Research Article

Article history:

Received: 9May 2023

Received in revised

form: 14July 2023

Accepted: 6Augu 2023

Published online:

25Augu 2023

Keywords:

Neyshaburi,
Khayyam's Rubaiyat,
Spanish-speaking
Countries,
European writers,
Modernist writers,
Translation.

Summary

ABSTRACT

Khayyam can be considered one of the greatest poets in the history of Iranian literature, establishing a high position in world literature and greatly influencing writers worldwide. Throughout different periods, notable translators and thinkers have turned to his quatrains. His fame in the West, particularly due to the role of Fitzgerald, has solidified his legacy. This article aims to provide a report on the initial translations of Khayyam's quatrains into Spanish by figures such as Gregorio Martínez Seer, Jorge Guillermo Borges, Joaquin Gonzalez, Juan Dublin, Manuel Bernabe, and others. It seeks to highlight the reasons for their interest and brief exploration into Khayyam's world. The characteristics of these translations reflect the modernists' unique perspective on the East, as they sought something beyond tradition, customs, and the familiar, with the East offering a new and intriguing world.

Introduction

So far, numerous translations of Khayyam's Rubaiyat have been published worldwide. In Spanish-speaking countries, Khayyam is one of the most renowned Iranian poets. The translation of Khayyam's Rubaiyat in the Hispanic world began in the early 19th century. The first translators of Khayyam's Rubaiyat into Spanish include Gregorio Martínez Seer, Jorge Guillermo Borges, Joaquin Gonzalez, Juan Dublin, Manuel Bernabe, and others. Most of these individuals, influenced by Fitzgerald's translation and the modernist movement, undertook the

---

---

translation of Khayyam's Rubaiyat. The horrors of war prompted some to seek new spiritual perspectives, leading them to explore Eastern literature. The interpretations of these translators of Khayyam's Rubaiyat often vary. Some have depicted him as an epicurean and a lover of wine in their translations, while others, like Gonzalez, view Khayyam's language as symbolic and believe that his Rubaiyat should not be translated literally. Similarly, Francisco Protato, to convey the true essence of Khayyam's Rubaiyat, disregarded the meter, rhythm, and rhyme, translating the Rubaiyat into prose.

Material & Methods

Hakim Omar Khayyam of Neyshaburi, an Iranian poet, philosopher, and mathematician in the fifth century AH, pondered the issue of identity from a perspective ahead of his time. Works like "Dread or Astonishment," "Fundamental Questions in Connection with Being and the Method of Not Beginning and Ending," and "His View of Death" echo the views of European avant-gardes. These avant-gardes, later influenced by the advancement of science and Einstein's Theory of Relativity, rejected popular traditions and customs in search of answers to their ontological questions and a definition of identity. Therefore, modernists who later established the school of modernism found the East, a new world, intriguing for gaining inner peace and discovering identity. One of the main reasons Europeans were drawn to Khayyam's Rubaiyat was the alignment of its themes with modernity, as they sought a new world. This article aims to explore the first translations and translators of Khayyam's Rubaiyat into Spanish. The book "The Call of the East" ("El llamado de Oriente") serves as the primary source of information on the initial translations of Khayyam's Rubaiyat into Spanish.

Discussion

By the first quarter of the 20th century, eleven translations of Khayyam's Rubaiyat had been made into Spanish, including a forged translation by Ventura García Calderón. Additional translations of Khayyam's Rubaiyat in Latin America can be traced back to the years following 1930. It is important to note

---

that during this time, as pointed out by Axel Gasquet, the main reason for the trend of translating Khayyam's Rubaiyat was the modernists' unique perspective of the East. Modernists sought something beyond tradition, customs, and related topics, and the East, seen as a new world, offered them this opportunity. The first translation into Spanish was completed by Juan Dublan, a member of the Mexican literary circle influenced by modernist ideas. Dublan approached the translation of Khayyam's Rubaiyat from a modernist standpoint and with modernist interests in mind. Additionally, the work of the Filipino modernist poet Manuel H. Bernabé is noteworthy as he also explored some of the modernist themes of Latin America through his engagement with the East. The first translation of Khayyam's Rubaiyat in Spain was done in 1907 by Gregorio Martínez Sierra, a publisher and author. It is important to mention that Martínez Sierra, along with Francisco Villaespesa Martín and Enrique Gómez Carrillo, played significant roles in promoting literary modernism in the Spanish peninsula. Furthermore, the publication of some of Khayyam's translations by Jorge Guillermo Borges, father of the renowned Argentine writer Jorge Luis Borges, in ultra-conservative magazines of the time such as *Gran Guignol* in Seville and *Proa* in Buenos Aires, further supports this perspective.

Conclusions

Studies have shown that the main reason for the tendency to translate the Rubaiyat of Khayyam was the modernists' unique perspective on the East. The modernists sought something beyond tradition, customs, and the familiar, and the East, as a new world, offered them this opportunity.

Evidence suggests that Juan Dublan can be considered the first translator of the Rubaiyat of Khayyam into Spanish. Most of these translations were influenced by Fitzgerald's 1859 translation and the societal need for a modernist movement. Fitzgerald's translations, which were based on Khayyam's Sufi, mystical, and

---

worldly views, greatly impacted the Spanish translators of the Rubaiyat of Khayyam.

Among the translations, some focused more on rhyme and prosody, while others emphasized meaning. For example,

Gonzalez's translation of Khayyam's Rubaiyat maintains Spanish prosody and poetic elements, while "Barnabeh" avoids traditional Eastern words and refrains from using terms like desert and mirage.

References

- Tajik, Mohammad Reza. "Modernism, Postmodernism and the Meaning of Identity", Gofman, Issue 7, Spring 2003. [In Persian]
- El llamado (2016) de Oriente (Historia cultural de orientalismo), Axel Gasquet. Ciudad Autónoma de Buenos Aires, Eudeba .

Cite this article: Shobeiri ,Najmeh (2023) Khayyam in the Spanish-speaking world . Journal of Iranian and Islamic studies. Vol 13.No2. Summer 2023. PP.94-114.

DOI: 10.30484/JII.2023.3100

© The Authors: Najmeh Shobeiri

Publisher: National Library and Archives of the I. R. of Iran

---

خیام در جهان اسپانیایی زبان

نجمه شبیری

۱. دانشیار زبان و ادبیات اسپانیایی، دانشکده زبان‌ها و ادبیات خارجی، دانشگاه تهران، تهران، ایران. ایمیل: nshobeiri@ut.ac.ir

چکیده

اطلاعات مقاله

یکی از مهمترین و پرآوازه ترین، شاعران ایرانی که توانسته در ادبیات جهان جایگاهی رفیع و والا بیابد، حکیم عمر خیام است که تاثیر اشعار و سبک رباعیاتش توانسته بر بسیاری از نویسندگان جهان در اقصی نقاط تاثیر بسزایی داشته است. آشنایی مترجمان و متفکران بزرگ با خیام، و اشعار او در ادوار گوناگون تاریخ جهان موجبات گرایش به سمت رباعیات او که ترکیبی از مضامین و محتوا و قالب و اوزان آن است را فزونی بخشیده است. چنانکه درباره جایگاهش در مغرب زمین و تاثیرگذاری او بر سبک های شعری مقالات و آثار متنوعی وجود دارد. آنچه مسلم است نقش شاعر و نویسنده انگلیسی صاحب نامی چون فیتزجرالد در بلند آوازه نمودن خیام و رباعیات او در مغرب زمین انکار ناپذیر است. اما در کنار او سرآمدن دیگری نیز بوده اند که در انتشار اشعار خیام به زبانهای مختلف بویژه اسپانیایی کوشیده اند. در این مقاله تلاش بر این است تا ضمن ارائه گزارشی از اولین ترجمه های رباعیات خیام در جهان اسپانیایی زبان، تلاش کسانی چون گریگوریو مارتینز سپرا، خورخه گیبرمو بورخس، خواکین گونزالس، خوان دوبلن، مانوئل برنابه و دیگران مورد بررسی قرار گیرد و ضمن اشاره به دلایل روی آوردن آنها به رباعیات خیام در جهان هیسپانیک، به برخی از ویژگی های این ترجمه ها اشاره شود. سوال اصلی این مقاله این است که اشعار و رباعیات خیام چه بازتابی در جهان هیسپانیک دارد و دلایل توجه شعرای اسپانیایی زبان به ترجمه رباعیات خیام چه بوده است؟ بررسی های تاریخی متکی بر منابع موجود در زبان اسپانیایی نشان داد یکی از دلایل اصلی گرایش به سمت ترجمه رباعیات خیام، نگاه خاص مدرنیست‌ها به شرق بوده است چرا که در پی چیزی ورای سنت و آداب و رسوم و امور آشنا بوده اند و شرق به منزله جهانی نو این امکان را برای ایشان فراهم می کره است.

نوع مقاله: پژوهشی

تاریخ دریافت: ۱۴۰۲/۰۲/۱۹
تاریخ بازنگری: ۱۴۰۲/۰۴/۲۳
تاریخ پذیرش: ۱۴۰۲/۰۵/۱۵
تاریخ نشر آنلاین: ۱۴۰۲/۰۶/۰۳

واژه‌های کلیدی:

نیشابوری،
رباعیات خیام،
کشورها اسپانیایی زبان،
نویسندگان اروپایی،
نویسندگان مکتب مدرنیسم،
ترجمه.

استناد: شبیری، نجمه (۱۴۰۲) خیام در جهان اسپانیایی زبان، مجله مطالعات ایرانی و اسلام، دوره ۱۳، ش ۲ تابستان ۱۴۰۲، صص ۹۴-۱۱۴.

DOI: 10.30484/JII.2023.3100

© نویسنده: نجمه شبیری؛

ناشر: سازمان اسناد و کتابخانه ملی ایران

مجله مطالعات ایرانی اسلامی

شماره ۲۸۹۱-۲۳۲۲

شماره انگلیسی ۲۹۶۱-۲۷۱۷

دوره ۱۳، شماره ۲، تابستان ۱۴۰۲، صفحه ۹۴-۱۱۴.

سازمان اسناد و کتابخانه ملی
جمهوری اسلامی ایران

مقدمه:

ترجمه‌های بی‌شماری از رباعیات خیام در جهان منتشر شده است. چنانکه نزد کشورهای اسپانیایی زبان نیز، خیام از شناخته‌ترین شاعران ایرانی است. ترجمه رباعیات خیام در جهان هیسپانیک از ربع اول قرن نوزدهم شروع شد. از نخستین مترجمان رباعیات خیام به زبان اسپانیایی می‌توان از خوان دوبلن، برنابه، مارتینس سیرا، کارلوس موسیو پینیا، گونزالس و... نام برد. اغلب این افراد متأثر از ترجمه فیتزجرالد و تحت تاثیر جنبش مدرنیسم به ترجمه رباعیات خیام روی آورده‌اند. چنانکه وحشت جنگ، برخی را در پی دستیابی به افق‌های جدید روحانی به سوی ادبیات شرق هدایت کرد. البته برداشت‌های این مترجمان از رباعیات خیام اغلب با هم متفاوت است. گروهی وی را در ترجمه رباعیات اپیکوریست و خنیاگر نمایانده‌اند و گروهی چون گونزالس زبان خیام را سمبلیک دانسته‌اند و معتقدند نباید رباعیات وی را تحت اللفظی ترجمه کرد. چنانکه فرانسسیسکو پروتاتو نیز برای بیان حق مطلب مضامین رباعیات خیام از وزن و عروض و قافیه چشم پوشی و رباعیات را به نثر ترجمه کرد.

«هویت» اصلی‌ترین رکن شخصیت انسان، در حقیقت پاسخ به سؤال‌های مهمی چون «چه کسی بودن» و «چگونه شناسایی شدن» است که از ابتدایی‌ترین دوران حیات بشر مورد توجه او قرار گرفته و تمام مکاتب ادبی در پی یافتن تعریفی برای آن شکل گرفته‌اند. این مساله همواره به صورت مستقیم و غیرمستقیم موضوع آثار شاعران و نویسندگان دنیا بوده است. حکیم عمر خیام نیشابوری شاعر، فیلسوف و ریاضیدان ایرانی در قرن پنجم هجری به مساله هویت از دیدگاهی فراتر از زمان خود می‌اندیشید؛ «دلهره»، «پرسش‌های بنیادین در پیوند با هستی و روش نبودن آغاز و انجام» و «نگاه وی به مرگ» یادآور نگاه آوانگاردهای اروپا است که بعدها با پیشرفت علم و مطرح شدن نظریه نسبیت انیشتین با رد سنت‌ها و آداب و رسوم رایج، سعی در یافتن پاسخی برای سوالات هستی‌شناسانه خود و تعریفی از هویت داشتند. از این رو برای نوگرایان که بعدها مکتب مدرنیسم را پایه گذاشتند، توجه به شرق، جهانی تازه، برای بدست

آوردن آرامشی درونی و کشف هویت، جذاب شد و یکی از اصلی‌ترین علل توجه اروپاییان به رباعیات خیام به سبب مضامین همسوی این اشعار با مدرنیست‌ها بوده است؛ زیرا ایشان با ایده جهان شمول در پی یافتن جهانی تازه بودند. چنانکه محمدرضا تاجیک در مقاله خود با عنوان «مدرنیسم، پست مدرنیسم و معنای هویت» اشاره می‌کند: «هویت حصار نمی‌شناسد، با ایستایی و اقامت‌های دائم در خود و با خود بیگانه است» (۱۳۸۲: ۸۱) در این بین، تاثیر ترجمه فیتزجرالد از رباعیات خیام بر سیر ترجمه‌های بعدی از رباعیات خیام انکارناپذیر است چه بسا که اگر ترجمه وی نبود ترجمه‌های بعدی از رباعیات خیام انجام نمی‌شد. امروزه رباعیات خیام بسیار مورد توجه اندیشمندان جهان قرار گرفته و حد و مرز را شکسته و به اقصی نقاط دنیا رخنه کرده است و هر کدام از مترجمان رباعیات خیام را با ذهنیت و نگرش فرهنگی خود می‌خوانند و بازتابی از آن را به هم‌زمانان خود ارائه می‌دهند.

بی‌شک اکنون ترجمه‌های رباعیات خیام از شمار خارج شده است. در این مقاله قصد ما بر این است که به نخستین ترجمه‌ها و مترجمان رباعیات خیام به زبان اسپانیایی بپردازیم در این پژوهش پس از تحقیق بسیار، کتاب (ندای شرق)^۱ منبع اصلی اطلاعات درباره نخستین ترجمه-های رباعیات خیام به زبان اسپانیایی انتخاب شد که مطالب ذیل برداشت از اطلاعات این کتاب است.

ترجمه رباعیات خیام به زبان اسپانیایی:

تا ربع اول قرن بیستم، یازده ترجمه از رباعیات خیام به اضافه یک ترجمه تقلبی از بنتورا گارسیا کالدِرُن^۲ به زبان اسپانیایی انجام شد. ترجمه‌های دیگر از رباعیات خیام در امریکای لاتین به سال‌های پس از سال ۱۹۳۰ برمی‌گردد. گفتنی است، در این وهله زمانی بنا به نظر الکس گاسگت^۳ دلیل اصلی گرایش به سمت ترجمه رباعیات خیام، نگاه خاص مدرنیست‌ها به شرق بوده است. همان‌طور که در مقدمه اشاره شد مدرنیست‌ها در پی چیزی ورای سنت و آداب و رسوم و امور آشنا بودند و شرق به منزله جهانی نو این امکان را برای ایشان فراهم می‌کرد.

نخستین ترجمه رباعیات خیام در جهان هیسپانیک و در اسپانیا

نخستین ترجمه به زبان اسپانیایی از سوی خوان دوبلن^۴ که به حلقه مکزیکی ادبیات تعلق داشت - تحت تاثیر گرایشات مدرنیستی وی انجام شد، به عبارتی وی از نگاه و علایق مدرنیستی به ترجمه رباعیات خیام رسید. در این باره، عملکرد مانوئل اچ برنابه^۵ شاعر مدرنیست فلیپینی نیز بسیار جالب توجه است، زیرا وی از شرق جهان به بخشی از علایق مدرنیستی آمریکای لاتینی می‌پردازد. (در ادامه بیشتر به مانوئل اچ برنابه و ترجمه وی از رباعیات خیام خواهیم پرداخت)

همان‌گونه که اشاره شد در جهان هیسپانیک ترجمه رباعیات از ربع اول قرن بیستم شروع می‌شود اما نخستین ترجمه رباعیات خیام در اسپانیا، بزرگ‌ترین کشور اسپانیایی زبان، به سال ۱۹۰۷ از سوی گریگوریو مارتینز سیرا^۶ (ناشر و نویسنده) منتشر شد. وی مسئول مجله ادبی رناسیمینتو^۷ بود که اکثر مدرنیست‌ها برای آن مطلب ارسال می‌کردند. جای تامل است که وی همراه با فرانسیسکو بیاسپسا مارتین^۸ و انریکه گومز کاربو^۹ نیز سه شخصیت بزرگی بودند که در نشر مدرنیسم ادبی در شبه جزیره فعال بودند و این تأیید تاثیر نگاه خاص مدرنیستی به عنوان دلیل گرایش به ترجمه‌های خیام است، چنانکه نشر بخشی از ترجمه‌های خیام از خورخه گیرمو بورخس^{۱۰} پدر خورخه لوئیس بورخس^{۱۱} نویسنده شهیر آرژانتینی در مجلات اوالترایستی آن دوره مانند مجله گرن گیگنول^{۱۲} در سویا و پروا^{۱۳} در بوئنوس آیرس تأیید دیگری بر این نظر است.

ترجمه‌های دیگری از رباعیات خیام به زبان اسپانیایی

در ادامه ترجمه‌های رباعیات خیام به زبان اسپانیایی می‌توان به ترجمه خواکین گونزالس^{۱۴} اشاره کرد که پس از مرگ وی به همت فرزندش به سال ۱۹۲۶ چاپ شد. البته این ترجمه بیش از آنکه تحت تاثیر آوانگارد ادبی باشد تحت تاثیر نوگرایی فلسفی و روحانی مآب نخستین دهه‌های قرن بیستم است؛ جریانی که کارلوس موسیو سانس پینا^{۱۵} نیز بدان تعلق داشت.

بدون اغراق باید گفت، تمام این ترجمه‌ها از رباعیات خیام متأثر از ترجمه فیتزجرالد در سال ۱۸۵۹ و نیاز جوامع به حرکتی مدرنیستی بوده است. چاپ دوم ترجمه رباعیات فیتزجرالد به سال ۱۸۶۸ علاوه بر بیوگرافی خیام، به دیدگاه‌های صوفی‌گرایانه، عرفانی و دنیوی خیام نیز پرداخته شده که تاثیر بسیاری بر مترجمان رباعیات خیام - که منبع‌شان کتاب فیتزجرالد بوده - داشته است.

معرفی مترجمان رباعیات خیام به زبان اسپانیایی

چنانکه گفته شد خیام در میان اندیشمندان و مترجمان اسپانیایی زبان ناشناخته نیست. بسیاری از مترجمان پرآوازه جهان به ترجمه آثار خیام مبادرت کرده اند. در ذیل به برخی از آنها که در جریان آفرینی حوزه ترجمه های رباعیات خیام نقش آفرین بوده اند، پرداخته خواهد شد.

خوان دوبلن: وی مترجم رباعیات خیام در سال ۱۹۰۴ وکیلی سرشناس و اهل مکزیک بود که در دوره دوم حکومت و قدرت ژنرال پروفیرو دیث^{۱۶} زندگی می‌کرد و در عقلاید سیاسی و ادبیش پیرو پوزیتویست و دنباله رو آگوست کومته^{۱۷} بوده و به عبارت دیگر، می‌توان گفت پیرو مدرنیسم بوده است. او برای مدتی نیز به نمایندگی مجلس ملی درآمد و در وزارت دارایی و کار مشغول فعالیت شد. وی در ادبیات جای خاصی به خودش اختصاص نداده اما جزو کسانی بوده که از لحاظ اقتصادی به شاعرانی مثل آمادو نرو^{۱۸} راکمک کرده است.

دوبلن درباره آشناییش با رباعیات خیام می‌گوید: اولین بار یکی از دوستانش برای او شعر خیام را خوانده و وی خیلی تحت تاثیر موجز و روشن بودن رباعی -ویژگی که در شعر غرب نبوده - قرار گرفته است. از این رو شروع به مطالعه بیشتر درباره رباعیات می‌کند و به ترجمه‌ای از خیام توسط هاگتان میفلین^{۱۹} در سال ۱۸۹۴ به زبان انگلیسی دست می‌یابد و بسیار تحت تاثیر آن قرار می‌گیرد و شروع به ترجمه آن می‌کند. هدف وی از انجام این ترجمه اشاعه و تبلیغ ادبیات فارسی نبوده و می‌خواسته برآستی در آن همه زیبایی غرق شود اما بهر روی چون این اثر ترجمه اسپانیایی نداشته از سوی انتشارات مختلف مورد توجه قرار گرفته است وی هیچ‌گاه

به ترجمه خود افتخار نمی کرده و همواره می گفته که هر آنچه نوشته از ترجمه فیتزجرالد کمک گرفته است. (Gasquet, 2016: 104)

باید اشاره کرد که وی با این ترجمه دو کار مهم انجام داده است: اول اینکه کاری در زمینه ادبیات شروع و به انجام رسانده است، و همان گونه که خود اشاره می کند، بعدهامشوق جوانان به سمت ادبیات، بخصوص ادبیات ناشناخته ایران - که خیام را فقط بخش قابل رویت برای خودشان می دانسته، بوده است.

وی می گوید: می دانم که کار خوبی برای عاشقان ادبیات انجام می دهم. شاید با این کار مطالعات بعدی نیز درباره ولتر ایرانی [خیام] انجام شود. گفتنی است خوان دوپلن فردوسی و نظامی را نیز می شناخته است. برای وی در ادبیات ایران غنا و الهام پذیری شگرف و ناشناخته ای وجود دارد. (Gasquet, 2016: 104)

گریگوریو مارتینس سیرا^{۲۰} : وی در سال ۱۹۰۷ یک نسخه ناقص از رباعیات خیام را در مجله رناسیمینتو^{۲۱} به چاپ می رساند (همان: ۱۱۰)

کارلوس موسیو ساینس پینیا: وی نخستین فردی است که مجموعه نسبتاً کاملی از رباعیات خیام را در سال ۱۹۱۴ در آرژانتین منتشر می کند. توجه وی به خیام از وقتی شروع شد که در بوستون دانشجوی بود و به کلویی می رفت که نام عمرخیام را داشت. وی وقتی به آرژانتین برگشت شروع به خواندن ادبیات شرق کرد و مجذوب آن شد چنانکه در بین دوستانش که همکارانش در مجله نوسوتروس^{۲۲} بودند به ال پرسا(ایرانی) معروف شد. لازم به ذکر است این مجله اصلی ترین مجله ای است که در آن زمان به ادبیات شرق توجه داشت، آلفردو بیانچی^{۲۳} و روبرتو گیوستی^{۲۴} مدیران این مجله بودند.

کارلوس موسیو ساینس پینیا ترجمه اش از خیام را از روی روگرفت یک نسخه لیتوگراف که در کتابخانه بادلین آکسفورد نگهداری می شد و نسخه مورد توجه فیتزجرالد نیز بوده، انجام داد. ترجمه او به نظر منتقدان ترجمه خوبی بوده که با همراهی مستر پرشاد بالا مالتور^{۲۵} انجام شده

مجله مطالعات ایرانی اسلامی، دوره ۱۳، شماره ۲- تابستان ۱۴۰۲، صفحه ۹۴-۱۱۴.

است. مستر پرشاد ترجمه را از سانسکریت به انگلیسی برگردانده و کارلوس موسیو آن را به اسپانیایی ترجمه کرده است. ترجمه وی از نسخه انگلیسی فیتزجرالد، ترجمه آزادتری بوده، هرچند به قول پروپاتو^{۲۶} بخاطر دقت برعروض گاه فرم را از دست داده است. (همان: ۱۲۳)

موسیو ساینس پینا در ترجمه‌اش به جزئیات پنج نسخه مدنظر فیتزجرالد توجه داشته همچنین از کمک دوست ایرانی‌اش نیز بهره برده است. از این رو، هرچند وی به زبان‌های شرقی تسلط نداشت، کارش با کمک دوستش از اعتبار بسیار برخوردار است.

کارلوس موسیو پنیاس نقش تفسیری فیتزجرالد را باور دارد و معتقد است اشعار خیام سیمای خنیاگری اپیکوریست و شکاک است که دوستدار زندگی پر از احساس سرمستی است. به نظر وی برخلاف عقیده مترجم فرانسوی ژان باتیست نیکلاس^{۲۷} اشعار خیام عارفانه و اگزسیتیالیستی نیست. وی معتقد است که ارتباطی تفسیری در اشعار خیام با صوفیان وجود ندارد و خیام را با ابوعلائی معری و ولتر قابل قیاس می‌داند (همان: ۱۲۵)

وی علاوه بر ترجمه آثار خیام، تاگور و کبیر مقالات و ترجمه‌های زیادی نیز نوشته و عشق بسیاری به ادبیات شرق داشته است. چنانکه کتابی به شیوه هزار و یک شب به نام "شب نشینی‌های رمضان" ۲۸ درسال ۱۹۱۶ و درسال ۱۹۱۹ کتابی بنام سامسارا^{۲۹} می‌نویسد. در محافل ادبی شرکت می‌کرده و ارتباط نزدیکی با نویسندگان مکتب مدرنیسم و پست مدرن داشته است، از جمله با افراد صاحب نامی چون روبن داریو ارتباط نزدیک داشته است. گفتنی است که روبن داریو بر چاپ دوم ترجمه رباعیات خیام وی بسال ۱۹۱۶ در اسپانیا مقدمه می‌نویسد. وی همچنین به عالم مطبوعات می‌پیوندد و به سردبیری روزنامه ال موندو^{۳۰} نیز در می‌آید.

کار ترجمه و مقاله نویسی وی به عنوان ناشر ادبیات با آغاز جنگ جهانی اول همراه می‌شود. جوانان امریکای لاتین در پی افقهای جدید روحانی بودند و وحشت جنگ ایشان را از وعده‌های پوزیتیویست‌ها دور کرده بود. در این موقعیت، نگاه به شرق، اشتیاق جهانی تازه را به ایشان وعده می‌داد خولیو نوئه^{۳۱} در سال ۱۹۱۹ وعده تغییری روحانی در امریکای لاتین را داده بود، موسیو

سانس پنیبا با ترجمه رباعیات خیام و جست و جو در ادبیات مشرق زمین این حرکت را توان می‌بخشید، هرچند برای وی خیام عارفی با دیدگاه مذهبی نبود. بنظر او و طرفدارانش، نگاه خیام که نگاهی انسان‌گرایانه و ادبی و برآمده از طی قرون است چارچوب تفکر غرب را بهم می‌زند.

خوآکین گونزالس^{۳۲} او در تاریخ آرژانتین به کارهای حقوقی‌اش معروف است. اما از لحاظ زندگی ادبی می‌توان وی را متعلق به نسل ادبی ۱۸۹۶ دانست. خوآکین گونزالس در آرژانتین زندگی کرد و کارهای آکادمیک بسیاری انجام داد و موسس مراکز فرهنگی بسیاری بود و سال‌ها ریاست دانشگاه هومونیمیا^{۳۳} را به عهده داشت. وی اثر " کوههای من"^{۳۴} که توصیف زادگاهش است- را به سال ۱۸۹۲ بچاپ رساند. به طور کلی می‌توان گفت در خانواده‌ای سنتی و کاتولیک یزرگ شد، شاعر و مترجم و از لحاظ سیاسی لیبرال بود و شرق برای وی جذابیت بسیار خاصی داشت. وی یک محفل ادبی ترتیب داده بود که کارلوس موسیبا سانس پنیبا نیز در آن شرکت می‌کرد و هر دو در ترویج آثار خیام، کبیر و تاگور می‌کوشیدند. علیرغم دوستی میان ایشان، گونزالس معتقد است ترجمه کارلوس موسیبا از خیام ترجمه خوبی نبوده و این امر باعث می‌شود تا گونزالس دست به ترجمه جدیدی بزند که سپس آن را در سال ۱۹۱۹ به پایان می‌برد و در آخر توسط فرزندش خولیو. ب. گونزالس ۳۵ در سال ۱۹۲۱ چاپ می‌شود.

اگر دوبرلن برای ترجمه از نسخه پنجم فیتز جرالده و سانس پنیبا از لیتوگراف خطی کتابخانه آکسفورد بهره برده بودند، وی از نسخه دوم ترجمه رباعیات خیام فیتز جرالده به سال ۱۸۶۸ بهره می‌گیرد. این در حالیست که دو نفر نخست از ترجمه فیتز جرالده، خیام را چون آزاد اندیشی عصیانگر و اپیکوریست می‌شناسند، ولی گونزالس نگاهش همسوی خ.ب. نیکلاس^{۳۶} است و در آن‌ها نگاه صوفیگرایانه را می‌یابد. (همان: ۱۴۰)

گونزالس برخلاف کارلوس موسیبا، اشعار خیام را عرفانی می‌داند. وی پس از ترجمه آن‌ها، برای نخستین بار رباعیات را به بخش‌هایی تقسیم می‌کند و برای هر بخش نامی می‌نهد از جمله:

مجمه مطالعات ایرانی اسلامی، دوره ۱۳، شماره ۲- تابستان ۱۴۰۲، صفحه ۹۴-۱۱۴.

کاروان‌های بیابان،^{۳۷} ناپایداری و ابدی،^{۳۸} دیروز، امروز، فردا،^{۳۹} راز بزرگ،^{۴۰} جادوی تاکستان،^{۴۱} پرواز روح،^{۴۲} مقدر شده،^{۴۳} دور همی کوزه‌ها،^{۴۴} غروب ستاره؛^{۴۵} گونزالس علاوه بر ترجمه رباعیات خیام فیتز جرالده، پنجاه و چهار شعر دیگر را که ژان باتیست^{۴۶} متعلق به شاعران ایرانی می‌دانست را ترجمه کرد. و آن‌ها را با نام «قافیه‌های شرقی»^{۴۷} و در سه بخش اسراریات ۴۸ (۱-۱۵)، اخلاقیات^{۴۹} (۱۶-۳۴) و صوفی‌گری^{۵۰} (۳۵-۵۴) تقسیم بندی و چاپ کرد.

ترجمه گونزالس از رباعیات خیام عروض اسپانیایی دارد و شاعرانه است. نظرات متفاوتی درباره این ترجمه وجود دارد. تیموریان^{۵۱} که بیوگرافی خیام را نوشته و بسیاری دیگر، معتقدند این نسخه، ترجمه دقیق و خوبی از خیام است و گروه دیگر برعکس می‌پندارند او روح خیام را به چالش کشیده است.

در یک نگاه کلی می‌توان ملاحظه کرد که هر چند مترجمین از نسخ مختلف فیتز جرالده بهره گرفته‌اند اما تفسیرشان از رباعیات خیام با هم تفاوت دارد.

فرانسیسکو پروپاتو با برخی انتقادات نسبت به نوع ترجمه‌های موجود معتقد است که تفکر خیام در آن‌ها خوب بیان نشده و در پی آن دست به ترجمه‌ای به نثر و بدور از هر نوع عروض و قافیه از اثر می‌زند. وی از نسخه فرانس توسان^{۵۲} در ۱۹۲۴ که مستقیماً از فارسی ترجمه شده بود بهره برد.

لازم به ذکر است که وی علیرغم تربیت کاتولیکی‌اش، از جوانی نوعی تفکر پانته ایستی مبنی بر وحدانیت یک خداوند برای همه جهان و هیلوزوئیستی مبنی بر زنده بودن ماده، داشت که بر مبنای این افکار خداوند در همه المان‌های طبیعی و تمام موجودات زنده برای وی وجود دارد. گونزالس معتقد است که اشعار خیام و کبیر فراتر از زمان و مکان هستند و در حقیقت روحانی جهان حلول می‌کنند. گونزالس در خیام یک دوست دیرینه را پیدا می‌کرد و به فرزندش می‌گفت من روحم را در خیام یافته‌م. (همان: ۱۴۲)

زبان شاعرانه خیام برای گونزالس، زبانی بسیار سمبلیک و بس رمزآلود است که نباید هرگز آنرا تحت اللفظی تفسیر کرد. در رباعیات خیام نه شهوت گرایی خام وجود دارد و نه دفاعی از بی بند و باری. برعکس ابیات وی در مفهوم تمثیلی تمجیدی از الهیت بر پایه اصول پانتیستی (وحدت وجودی) است. گونزالس در شعر خیام شاخصه‌های بارز تفکر صوفیانه را می‌یابد، هر چند آن‌ها را جزو اشعار آیینی این مسلک نمی‌داند.

مانوئل برنابه^{۵۳}: وی در پاراناکه^{۵۴} در استان ریزال^{۵۵} بدنیا آمد. او شاعری سرشناس و زبان‌شناس و جزو سیاستمدار نسل اول روشنفکران بعد از جنگ اسپانیایی - امریکایی (۱۸۹۸) در دوران جمهوری زامبوانگا^{۵۶} (۱۸۹۹ - ۱۹۱۱) بود که در آن ملی‌گرایان فیلیپینی علیه ایالت متحده برای استقلال مبارزه می‌کردند. پس از پیروزی نهایی امریکا، زبان اسپانیایی از سال ۱۹۱۲ لغو شد.

در دوران پر تلاطم فیلیپین، برنابه به حزب ناسیونالیست و از لحاظ ادبی به جنبش مدرنیست پیوست. پیوستن به جریان یا مکتب مدرنیستی از سویی بسیار پر اهمیت است، زیرا اغلب ادبایی که به این جنبش پیوستند از جریان‌های سیاسی دوری گزیدند، ولی برنابه بر فعالیتهای سیاسی‌اش مبنی بر استقلال سیاسی از امریکا و پایبندی به سنتهای اسپانیایی اصرار داشت. او در اتنئو مانیلا تعلیم کلاسیک را دریافت، و از دانشگاه مانیلا به درجه وکالت رسید. وی پس از چاپ نخستین اشعارش در پانزده سالگی، اندکی بعد بعنوان خبرنگار با روزنامه لا دموکراسیا^{۵۷} در ۱۹۱۵ و لا بانگواردیا^{۵۸} در ۱۹۱۸ که دو کانون مقاومت زبان اسپانیایی در شبه جزیره بود به فعالیت پرداخت. در اواسط دهه ۱۹۲۰ به فعالیت سیاسی پرداخت و به نمایندگی کنگره استان ریزال رسید. نشان‌هایی نیز از دولت اسپانیایی فرانکو^{۵۹} برای حفظ زبان اسپانیایی دریافت کرد. برای ترجمه رباعیات خیام نیز جایزه زوبل^{۶۰} را که مهم‌ترین جوایز ادبی فیلیپین است را از آن خود کرد. گفتنی است، وی پیش از ترجمه اشعار خیام در سال ۱۹۱۲ انه اید ویرژیل را از لاتین به اسپانیایی برگردان کرده است.

اطلاعات مستقیمی نسبت به نسخه انگلیسی که برنابه از آن در ترجمه رباعیات خیام بهره برده در دست نیست. ولی تعداد چهل رباعی یافت شده است که می‌تواند از نسخه سوم فیتزجرالد به سال ۱۸۷۲ یا نسخه چهارم به سال ۱۸۷۹ باشد. همچنین نمی‌دانیم که چرا وی از این نسخ استفاده کرده است. در اصل ملاک اصلی وی مشخص نیست. به هر روی ترجمه ای که او از رباعیات خیام انجام داد، در مجله اسکورسو^{۶۱} چاپ می‌شود. (همان: ۱۴۹)

ترجمه او عالمانه است، زبان سنگینی به کار برده و مشخص است سعی بسیاری برای حفظ قافیه کرده است. هر چند عروض اشعار همواره یکسان نیست.

اگر این نسخه را با نسخه گونزالس مقایسه کنیم باید اشاره کرد برنابه از لغات سنتی شرقی پرهیز دارد و از کاربرد برخی المان‌های شرقی مانند بیابان، سراب و.. خودداری کرده است. این شاعر بدنبال امور زیباشناسانه بوده است. وی از استفاده المان‌های عجیب و کلمات نو که بین مدرنیست‌ها و آوانگارد‌ها باب بوده دوری کرده است. برای برنابه فیلیپینی استفاده از کلیشه‌هایی که گونزالس به آن‌ها می‌پردازد، نیز مطلوب نبود.

تعداد نسخه‌های ترجمه رباعیات خیام به قلم برنابه زیاد نبود و غیر از تعدادی محدود که به اسپانیا رسید، نسخ دیگری در جزایر فیلیپین توزیع شد. در سال ۱۹۲۳ کمی بعد از نشر و چاپ ترجمه وی از رباعیات خیام با رمان نویس اسپانیا بیستنه بلاسکو ایبانیز^{۶۲} ارتباط پیدا کرد. این ارتباط بدلیل سفر نویسنده اسپانیایی به جزایر فیلیپین بود. ایبانیز پس از دیدن ترجمه رباعیات، وی را ارج می‌نهد و آن را به دوستان ادیبش نیز معرفی می‌کند. (همان: ۱۵۰)

این نکته بارز است که کار برنابه - هرچند از یادداشتهای توضیحی و پاورقی تهی است - دقیق و پرحمت بوده است. دور از نظر نیست که وی هر نوع تفسیر بر رباعیات خیام را در کشورش فیلیپین، بدلیل اوضاع حاکم در آن زمانه، خارج از عرف و نیاز دانسته باشد.

در یک نگاه کلی‌تر می‌توان عدم تمایل و تلاش برنابه بر بسط و نشر این اثر و در حاشیه ماندن آن را در دو دلیل به صورت خلاصه بیان کرد: اول اینکه هر چند تا آن زمان زبان اسپانیایی بر فیلیپین حاکم بود، ولی با تسلط زبان انگلیسی بر آنجا، این جزایر از جهان هیسپانیک دور ماند

و دوم اینکه بحرآن‌های سیاسی این زمانه در فیلیپین، مانع از انعکاس این اثر شد. این دو، دلیلی بر در حاشیه ماندن ترجمه برنابه از رباعیات خیام بوده است. لازم به ذکر است که بسال ۱۸۹۸ اسپانیا آخرین مستعمرات خود از جمله کوبا، پورتوریکو و جزایر فیلیپین را از دست می‌دهد و بدین طریق ارتباط اندیشمندان جهان اسپانیایی زبان بطور اخص با فیلیپین که در شرق قرار داشت به زوال می‌انجامد. بدین روی این کشور کمتر مورد توجه فرزندگان جهان هیسپانیک قرار داشته است.

ترجمه‌های اخیر رباعیات خیام به زبان اسپانیایی به روایت جدول:

در ذیل کاربرگی از ترجمه‌های اخیر رباعیات خیام به زبان اسپانیایی به ترتیب سال انتشار آنها در فاصله سالهای ۱۹۶۳ تا ۲۰۱۹ میلادی خواهد آمد که نشان می‌دهد هرگز از اهمیت خیام نزد مترجمان اسپانیایی زبان کم نشده است و علی‌رغم وجود ترجمه‌های قدیمی، مترجمان جدید بشدت به ترجمه متنوع تری از اشعار و رباعیات خیام تمایل دارند.

Robáiyát; Omar Khayyam	Enrique López Amaya	1963
Rubaiyat; Omar Jayyam	y versión Carlos Areán	1981
Rubaiyat; Omar Khayyam	Pedro Ramírez Cueto	1984
Rubaiyat Introducción y versión de Carlos Areán	Colección Visor de Poesía	1985
Cuartetas persas. apendice, 59cuartetas atribuidas a baba tahiruryan	Baba Tahiruryan	1998
Rubaiyat; Omar Jayyam	Carlos Areán	1991
Rubaiyat; Omar Khayyam	Ramón Hervas	1993
Robbaiyat (Poesía Hiperión)		1993
de Omar Jayyam (Autor), Sadeq Hedayat	Jesús Munárriz	-----

Rubaiyat;Omar Khayyam ; según la versión inglesa de Francis Scott Fitzgerald	Pedro Ramírez Cueto	1994
Las rubaiyat;Omar Khayaam	Félix E. Etchegoyen	1995
Rubaiyat;Omar Khayaam	Carmen Liaño	1995
Rubayats (Narrativa)	Djalal ud din Rumi	1996
Cuartetas persas;Umar Jayyam ; apéndice: 59 cuartetas atribuidas a Baba Tahir Uryán	Traducción de Carlos Pujol sobre la versión francesa de J.B. Nicolas; prólogo de Edward Fitzgerald;	1998
Cuartetas persas: apéndice, 59 cuartetas atribuidas a Baba Tahir Uryán	Baba Tahir Jayyam, Umar; Uryán	1998
Rubaiyat;Omar Khayyam	Pedro Ramírez Cueto	1999
Rubaiyat;Omar Khayyam	Ramón Hervá	2000
Omar Jayyam. Poeta y matemático. (La matemática en sus personajes)	Ricardo Moreno Castillo	2002
Rubaiyat;Omar Jayyam	Introducción y versión de Carlos Areán	2003
Rubaiyat;Omar Jayyam	Janés Nadal (Colaborador, Traductor), Ahmad Mohammad Taherí	2006
Rubaiyat;Omar Khayyam	Librería Argentina	2009
Rubaiyat;Omar Kheyyam	prólogo, traducción del árabe y notas, José Gibert	2009
Omar Jayyam: Poeta, astrónomo, rebelde (Memorias Y Biografías)	Hazhir Teimourian	2010

Rubaiyat	Arca De Sabiduria	2010
Rubaiyat;Omar Khayyam	Pepe Aguado	2011
Rubaiyat;Omar Khayyam ; según la traducción inglesa de Francis Scott Fitzgerald	Pedro Ramírez Cueto	2013
Rubayat (El Libro De Bolsillo - Literatura)	Clara Janés (Traductor), Ahmad Taherí	2013
Rubayat (Pliegos de Oriente)	Abusid Abuljair	2013
Omar Jayyam	Javier Almuzara	2014
Cuartetas persas;Umar Jayyam ; apéndice: 59 cuartetas atribuidas a Baba Tahir Uryán	traducción de Carlos Pujol sobre la versión francesa de J.B. Nicolas	2015
Rubáiyát;Omar Khayyam	Joaquín V. González	2015
Cuartetas Persas	Carlos Pujol Jaumandreu	2015
Rubaiyat (Peq. Libros De La Sabiduria) (Catalán)		2017
Rubaiyat: 125 (Visor de Poesía)	Carlos Areán	2019

نتایج پژوهش:

ترجمه رباعیات خیام در جهان اسپانیایی زبان از ربع اول قرن نوزدهم شروع شد. در این وهلهٔ زمانی بنا به نظر الکس گاسگت^{۶۳} دلیل اصلی گرایش به سمت ترجمه رباعیات خیام، نگاه خاص مدرنیستها به شرق بوده است. همان طور که در مقدمه اشاره شد مدرنیستها در پی چیزی ورای سنت و آداب و رسوم و امور آشنا بودند و شرق به منزله جهانی نو این امکان را برای ایشان فراهم می کرد.

طبق شواهد می‌توان خوان دوبلن را نخستین مترجم رباعی خیام به زبان اسپانیایی، و نخستین ترجمه رباعیات خیام در اسپانیا، بزرگ‌ترین کشور اسپانیایی زبان، را متعلق به سال ۱۹۰۷ از سوی گریگوریو مارتینز دانست. اغلب این ترجمه‌ها از رباعیات خیام متأثر از ترجمه فیتزجرالد در سال ۱۸۵۹ و تحت تاثیر نیاز این جوامع به حرکتی مدرنیستی بوده است. همان‌طور که اشاره شد، چاپ دوم ترجمه رباعیات فیتزجرالد به سال ۱۸۶۸ علاوه بر بیوگرافی خیام، به دیدگاه‌های صوفی‌گرایانه، عرفانی و دنیوی خیام نیز پرداخته شده است که تاثیر بسیاری بر مترجمان رباعیات خیام به زبان اسپانیایی که منبع‌شان کتاب فیتزجرالد بوده، داشته است.

بررسی‌ها نشان داد در بین مترجمانی که از آن‌ها در این مقاله نام برده شده است فقط موسیو ساینس پینیا با یک ایرانی در ارتباط بوده است، دیگر مترجمان از ترجمه فیتزجرالد بهره برده‌اند. به همین روی تفسیرشان از رباعیات خیام تحت تاثیر تفسیر و نگاه فیتزجرالد/ بوده است. چنانکه برای مثال گونزالس برخلاف کارلوس موسیو، اشعار خیام را عرفانی می‌دانسته است. وی پس از ترجمه آن‌ها، برای نخستین بار رباعیات را به بخش‌هایی تقسیم می‌کند و برای هر بخش نامی می‌نهد از جمله: کاروان‌های بیابان، ناپایداری و ابدی، دیروز، امروز، فردا، راز بزرگ و غیره. تحقیقات نشان داد، در بین ترجمه‌های انجام شده گروهی بیشتر به قافیه و عروض و گروهی دیگر معنا بیشتر توجه داشته‌اند. چنانکه ترجمه گونزالس از رباعیات خیام عروض اسپانیایی دارد و شاعرانه است و برنابه از لغات سنتی شرقی پرهیز دارد و از کاربرد برخی المان‌های شرقی مانند بیابان، سراب و.. خودداری کرده است.

منابع و مطالعات

تاجیک، محمدرضا. «مدرنیسم، پسامدرنیسم و معنای هویت» گفتمان، شماره هفتم، بهار

El llamado: *de Oriente* (Historia cultural de orientalismo), Axel Gasquet.

Ciudad Autónoma de Buenos Aires, Eudeba 2016

پیوست:ها

- 1 . El llamado de Oriente **Error! Bookmark not defined.**
- 2 . Ventura García Calderón
- 3 . Axel Gasquet
- 4 . Juan Dublan
- 5 . Manuel H Bernabé
- 6 . Gregorio Martínez Sierra
- 7 . Renacimiento
- 8 . Francisco Villaespesa Martín
- 9 . Enrique Gómez Carrillo
- 10 . Jorge Guillermo Borges
- 11 . Jorge Luis Borges
- 12 . Gran Guignol
- 13 . Proa
- 14 . Joaquín Gonzales
- 15 . Carlos Muzzio Sáenz Peña
- 16 . Profirio Díaz
- 17 . Augusto Comte
- 18 . Amado Nervo
- 19 . Houghthon Mifflin
- 20 . Martínez Sierra, Gregorio
- 21 . Renacimiento
- 22 . Nosotros
- 23 . Alfredo Bianchi
- 24 . Roberto Giusti
- 25 . Pershad Bala Malthur
- 26 . Propato
- 27 . Jean Baptiste Nicolas
- 28 . Las veladas de Ramón
- 29 . Samsara
- 30 . El mundo
- 31 . Julio Noé
- 32 . Joaquín González
- 33 . Homonimia
- 34 . Mis montañas
- 35 . Julio B Gonzales
- 36 . J.B. Nicolás
- 37 . Las caravanas del desierto
- 38 . Lo fugitivo y lo eterno
- 39 . Ayer, hoy, mañana
- 40 . El gran secreto
- 41 . La magia de la viña
- 42 . El vuelo del alma
- 43 . Predestinación
- 44 . El coloquio de las ánforas
- 45 . El ocaso del astro

- 46 .Jean - Baptiste
- 47 .Rimas orientales
- 48 .Confidenciales
- 49 .Éticas
- 50 .Místicas
- 51 .Teimourian
- 52 .Franz Toussaint
- 53 .Manuel Bernabé
- 54 .Paranaque
- 55 .Rizal
- 56 .Zamboanga
- 57 .La democracia
- 58 .La Vanguardia
- 59 .Franco
- 60 .Zobel
- 61 .Excurso
- 62 .Vicente Blasco Ibáñez
- 63 .Axel Gasquet